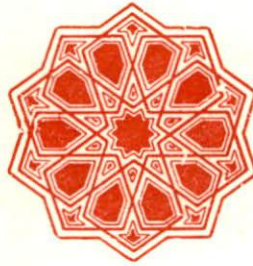

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

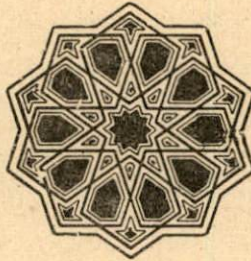
Makalelerin sorumluluđu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVI

KİTAP TANITMA:

Doç. Dr. Korkmaz Alemdar, TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ HABERLEŞMENİN TARİHSEL KÖKENLERİ "İletişim Sosyolosininin Temelleri Üzerine Bir Deneme" (AİTİ. Akademisi Yayın No: 165, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Yayın No: 6), Ankara, 1981, VIII + 136.

Dr. Nesimi YAZICI

(İslâm Kurumları Tarihi Birimi)

Tarihin bazı bilim dalları ile yakın ilişkisinin bulunduğunu bilmekteyiz. Bunlardan biri Sosyolojidir. Tarihçi; çeşitli olayları, kurumları incelerken, bunların oluşumlarını etkileyen ortamları, toplumları bilmek durumundadır. Çünkü Tarihin konusu olan herşey toplum içinde cereyan etmiştir. Bir sosyoloğun da bugünün toplumunu incelerken geçmişin toplumunu bilmesi gerekeceği açıktır. Bu nedenle Tarih ile Sosyoloji arasında yakın bir ilgi vardır. Bununla birlikte tarih olaylarını veya geçmiş kurumları bu açıdan inceleme; başka bir deyişle Tarih-Sosyoloji yardımlaşması çok eskilere de dayanmaz¹. Tabiatıyla bu anlayışla yapılan çalışmalar da fazla değildir. Bununla birlikte başarılı araştırmaları görebilmek bizi sevindirmektedir. İşte burada tanıtmaya ve tenkidini yapmaya çalışacağımız eser de bu çeşittendir. AİTİA, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Öğretim Üyesi Sayın Doç. Dr. Korkmaz Alemdar'ın, *Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri "İletişim Sosyolojisininin Temelleri Üzerine Bir Deneme"* adlı kitabı.

Korkmaz Alemdar kitabın *Önsöz*'ünde bu çalışmayı iki nedenle yaptığını belirtiyor: Türkiye'de İletişim Tarihi konusunda yeterli, genel ve doğru bilgi edinmeye imkân verecek eserlerin henüz bulunmaması; İletişim Sosyolojisininin Türkiye yönünden incelenmesinin gerekliliği.

¹ Bkz. A. Z. Velidi Togan, *Tarihde Usul*, İstanbul, 1969, s. 23; Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, İstanbul, 1978, s. 10-11; Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, İstanbul, 1973'de Sosyolojinin yön-temleri konusunu işlerken Sosyoloji-Tarih ilişkisini genişçe izah etmiştir. s. 17-25, 43.

Doç. Dr. Korkmaz Alemdar, Türkiye’de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri “İletişim Sosyolojisinin Temelleri Üzerine Bir Dene-me” adlı kitabını *Giriş*’ten sonra üç bölüme ayırmış bulunmaktadır. Biz önce bu bölümlerde ele alınan konuları kısa çizgiler halinde göster-meye çalışalım.

Giriş (s. 1-11). Yazar burada kitabın, “Türkiye’deki çağdaş haberleşme sisteminin tarihsel kökenlerini araştırmak” amacıyla yazıldığını belirtiyor. Daha sonra haberleşme ve iletişim arasındaki ilişkiyi izah ediyor ve iletişimin haberleşmeden daha şumullü bir manaya sahip ol-ması gerektiğini belirtiyor. Bu kitapta ise, isminden de anlaşıldığı gibi iletişim alanının yalnız belirli bir bölümü olan haberleşme konusu ile ilgilenileceğini anlatıyor. Yazar daha sonra konu ile ilgili görüşlerini izah ediyor: Örnek; Haberleşmenin önemi, kökeni, ilk şekilleri, haberleş-menin gelişme ve yayılmasına etki eden nedenler; İletişimin Tarih, Sosyoloji ve diğer bilimlerle olan ilişkileri. K. Alemdar, *Giriş*’i bitirirken ortaya koyduğu görüşlerin ışığı altında konusunu tekrar açıklama zo-runluluğu duyuyor ve; “Bugünkü kitle haberleşme sistemimiz hangi gelişmelerin sonucu bu yapıyı almıştır sorusunun karşılığını aramak ist-iyoruz. Bu sistemin, sadece Cumhuriyetten beri gelişen yapıyla belir-lendiğini sanmıyoruz. Osmanlı ve Selçuk sistemleriyle de sınırlı olamaz, çünkü onlar da kendilerinden önceki birikimlerden yararlandılar. Ama-cımız, bu birikimi ana çizgileriyle izlemek, bize kalanları saptamaktır”, diyor. Daha sonra eseri üç bölüme ayırıyor. Bu bölümler ve işlenen ko-nular kısaca şöyle gösterilebilir.

Birinci Bölüm (s. 13-46) “Tarihsel Kaynaklar” başlığını almış olan bu bölümde; Genel olarak haberleşmenin başlangıç ve sebepleri, ilk şe-killeri, gelişmesini etkileyen nedenler üzerinde durulmaktadır. Bu bö-lümde daha sonra; Ahamenid, Roma, Bizans, Roma sonrası Avrupa ve nihayet Sasanî, Emevî, Abbasî, Moğol, Memluk haberleşme sistemleri üzerinde durulmuştur.

İkinci Bölüm (s. 47-81) “Osmanlı İmparatorluğunda Haberleşme Sistemi” başlığını taşımaktadır. Burada; Osmanlı haberleşme sisteminin oluşumu, etkilendiği sistemler, XV. yüzyıla kadarki durumu ile ayrıca daha sonraki resmî ve özel haberleşme konuları üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölüm (s. 83-119) “Türkiye’de Çağdaş Haberleşmenin Kuruluşu” başlığı altında düzenlenmiştir. Bu bölümde; Haberleşmede çağdaş gelişmenin kaynakları, bunların Osmanlı İmparatorluğuna etki-leri ve Cumhuriyet döneminde haberleşme konuları işlenmiştir.

Sonuç (s. 121-124)'da; Daha önce ele alınan konuların, ileri sürülen görüşlerin genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Kitap, *Yararlanılan Kaynaklar* (s. 125-131) ve *Dizin* (s. 133-136)'le son bulmaktadır. Kitabın içinde muhtelif sahifelere dağıtılmış 13 resim bulunmaktadır. Bunlarla verilen bilgiler tamamlanmak istenmiştir ve kanaatimizce bu faydalı olmuştur.

Sayın Doç. Dr. Korkmaz Alemdar'ın **Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri "İletişim Sosyolojisinin Temelleri Üzerine Bir Deneme"** adlı kitabı ile ilgili bir bakıma teknik bilgileri yukarıda vermiş bulunmaktayız. Konu ile ilgilenenler eseri okuduklarında genişliğine bilgi sahibi olacaklardır. Bununla birlikte biz burada eserin muhtevası içinde katılma imkânı bulamadığımız veya biraz daha açıklanmasına gerek duyduğumuz bir-iki nokta ile ilgili görüşlerimizi ortaya koymak istiyoruz. Bunu yaparken düşüncemiz bir tenkitden çok, yapılan çalışmaya küçük bir katkıda bulunmaktan ibarettir. Zaten yazar bize bu imkânı *Ciriş*'in son kısmı olarak verdiği ve **İbn Haldun**'un kendi eseri için söylediği şu cümlelerle vermiş bulunmaktadır: "... dileğim odur ki, kitabımın eksiklerini hoş görerek değil de eleştirici bir gözle incelesinler. Buldukları eksiklikleri düzeltsinler ve böyle eksikliklerin olabileceğini düşünerek bağışlasınlar beni. Bilgi sermayesi, bilginlerin ortak malıdır. Suçu ve eksiği boyuna almak da kınanmaktan kurtarır kişiyi. Dostlardan güzellikler umulur" (s. 11).

Doç. Dr. Korkmaz Alemdar, bu kitabında haberleşme konusunu incelemiş, günümüz Türkiye'sindeki haberleşmenin tarihin derinliklerindeki köklerini araştırmıştır. Haberleşme tarihi sahasında, bir ölçüde posta hariç tutulursa, ülkemizle ilgili çalışma çok azdır. Ayrıca da konu oldukça yenidir. Böyle olunca yazar, konuyu çok geniş bir zaman sınırı içinde almak durumunda kalmıştır. Asurlular (M.Ö. 1950-1850)'dan günümüze. Bu durum teferruata varan bilgiler verme bir yana, önemli bazı kısımların da çok kısa geçilmesine neden olmuştur. Bununla birlikte yazar, dikkat çekici bazı hedeflere de işaret etmiş bulunmaktadır. Örnek; Tekkelerin, kahvehanelerin, camilerin haberleşmeye katkıları. Bunlardan tekkeleri ele alacak olursak, yüzyıllarca müslüman toplumlar içinde yaşayan bu kurumların çeşitli yönleri incelemelere konu teşkil ettiği halde, bildiğimiz kadarıyla, haber iletilmesindeki rolleri hakkında pek birşey söylenmiş değildir.

Korkmaz Alemdar'ın kitabı bir haberleşme (posta) tarihi olmamakla birlikte içinde bu konuda, bizler için orijinal bilgiler bulundurmakta-

dır. Örnek; Pers, Roma ve daha sonra Avrupa'da gelişen haberleşme teşkilâtları ve diğerleri.

Yazar Herodot'a dayanarak Sard ile Sus arasındaki 2397 km. lik mesafeyi Pers habercisinin 90 günde aştiğini belirtiyor ve dönemine göre mükemmel bir haberleşme teşkilâtına sahip olan, Herodot'un da, "Yeryüzünde Pers haberleşme servisi kadar hızlı bir şey yoktur" dediği bu teşkilâtın bu mesafeyi bu kadar zamanda aşmasına, yani günde ancak 26.5 km. kadar yol alınmış olmasına dikkat çekiyor. Bu düşük hızın haber iletim hızı olmaması gerektiğini söylüyor. (s. 20, aynı sahife d. not 12). Bizim gördüğümüz Herodot Tarihi'nin iki çevirisinde de gösterilen² bu hızın yaya postacılar a ait olduğunu düşünmek gerekir. Nitekim çağdaş bazı yazarların eserlerinde bu yolu atlı postacıların bir hafta-on gün içinde katettikleri belirtilmiştir ki, doğrusunun böyle olması gerekir³. Yoksa ortada hız ve mükemmel çalışma diye bir şey kalmaz.

Yazar güvercin postalarının Osmanlılar tarafından kullanıldığını belirtiyor (s. 71). Yazar bu sonuca ulaşırken iki kaynağa dayanıyor. Bunlardan biri Ö. L. Barkan'ın İslâm Ansiklopedisi'nde Tımar maddesindeki bir kayıdır ki, buna göre 1520-1535 yılları arasında Anadolu Eyaletinde, avcı kuşları yetiştiren tımarlar olarak 184 köy bulunuyordu. Diğeri de Hammer'in meşhur eserinde yer verdiği, XVI. yüzyılda İran ordusunun yardımı geleceği konusundaki haberin güvercin vasıtasıyla iletilmiş olmasıdır. Kanatimizce bu iki kayda dayanarak Osmanlılarda güvercin postasının bulunduğunu söylemek oldukça acele verilmiş bir karardır. Çünkü birinci kaydın haberleşme ile ilgisi olmaması gerekir. Osmanlılarda çakırcı, şahinci, atmacı ve diğerleri, avcı kuşlar yetiştiren ve hükümdarın avları ile ilgilenen görevlileridir. Bu tımarların gayesi de padişahların avlarında kullanılacak avcı kuşların yetiştirilmesidir⁴. Hammer'in kaydına gelince; Doğu'da İranlılardan başlamak üzere Emevî, Abbasî dönemlerinde güvercinlerin haberleşmede kullanıldıklarını biliyoruz. Hattâ değişik zaman ve yerlerde kurulan

2 Herodot Tarihi, Kitap 5 (George Rawlison'un İngilizce tercümesinden) çev: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1943, c. II, s. 31-32; Müntekim Öktem, İstanbul, 1973, s. 309-310.

3 Paul Hugounet, *La Poste Des Califes et La Poste du Shah*, Paris, 1884, s. 7 (5-6 gün); H. Sadi Selen, *Ticaret Tarihi*, İstanbul, Tarihsiz, s. 12 (12 gün); J.K. Bridges, *Başlangıçtan Bu Güne Kadar Kara Ulaştırma Tarihi*, İstanbul, 1968, s. 20-21 (15 gün) olarak bu süreyi belirtiyorlar.

4 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara, 1945, s. 420 vd.; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1972-73, c. I, III, s. 111, 304; 322, Ayr. bkz. Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, Dersaadet, 1314, c.I, s. 583-4.

İslâm devletlerinde bu haberleşme şeklinin büyük bir düzen içinde yürütüldüğü de bilinmektedir⁵. Fakat bunun belirli bir sistem içerisinde Osmanlılarda sürdürüldüğü hakkında şimdilik elimizde yeterli bilgi ve belge bulunmamaktadır⁶. Evliya Çelebi meşhur Seyahatname'sinde Osmanlı ülkesinde güvercinlerle ilgili bazı bilgiler vermiş bulunmaktadır⁷. Bununla birlikte bunlar amatörce ve belki de bölgevi çarışmalardır. Gördüğümüz kadarıyla güvercin postası Doğu'da, devlet haberleşme teşkilâtı içindeki önemli yerini Memlûklulardan sonra kaybetmiştir. Avrupa'da önce Romalılar döneminde kullanılmış, sayın Alemdar'ın da belirttiği gibi Haçlı seferlerinden sonra burada tekrar geliştirilmiştir. Osmanlılarda ancak XIX. yüzyılın son yarısından, 1888'den itibaren⁸ orduda kullanılmıştır. Fakat bu sıradaki sistem Avrupa'dan aktarılmıştır⁹. Cumhuriyet döneminde de bir müddet orduda güvercinlerden faydalanılmıştır¹⁰. Bununla birlikte tarih kaynaklarımızın bu bakışta tedkikin bize yeni ipuçları verebileceğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Sayın Doç. Dr. Korkmaz Alemdar; Osmanlı postasında pulun kullanılmasına başlaması tarihi olarak 1862 (s. 106); telgraf dilinin Türkçeye çevrilmesi tarihi olarak da 1861 yılı sonunu (s. 106) göstermiş bulunmaktadır. Her iki tarihi şu şekilde düzeltmek gerekir. Postada pul kullanılmasına karar verilmesi 20 Şubat 1862, yapılan hazırlıklardan sonra postahanelerde mektup üzerlerine pul yapıştırılmaya başlanması 13 Ocak 1863 salı günüdür¹¹. Telgraf işaretlerin (mors alfabesi) Türkçe

5 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara, 1970, s. 438 vd.

6 Derbendler arasında kısmen haberleşmeyi sağlayan derbend davulları bulunuyordu. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul, 1967, s. 64.

7 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. I, s. 585-87, c. IV, s. 424-25.

8 İsmet Kayabak, Cemender Arslanoğlu, *Kara Kuvvetleri*, Türk Kültürü, yıl XI, S. 130-132 (Ankara 1973), s. 1476 (668).

9 Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde güvercin postacılığı ile ilgili iki eserin yazıldığını görüyoruz. Bunlardan biri meşhur tarihçi Necip Asım (Yazıksız) tarafından kaleme alınmıştır. Fakat yazar bu eserin diğer İslâm devletlerindeki güvercin postalarından bahsettiği halde Osmanlılardan bahsetmemektedir. (Necip Asım, *Güvercin Postası*, İstanbul, 1305); Aynı şekilde Mehmed Hayri, *Seyyah Güvercinler ve Bunların Zaman-ı Harpde İstihdamları*, İstanbul, 1313'de Osmanlılarda yapılan güvercin haberleşmesini konu etmez. Bu dönemde yapılan bir tercüme: J. Guyar, *Muhabere Güvercinleri*, Çev: A. Yünni, İstanbul, 1928'dir. Burada gösterilen üç eserde de ağırlık güvercinlerle yapılan haberleşmenin tekniği yönündedir.

10 Yukarıda son olarak verilen eser 1928'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Talim ve Terbiye Dairesince neşredilmiştir. Ayr. bkz. Selâhattin Güngör, *Tan*, 23, K. sâni 1937 vd.

11 Konu ile ilgili Arşiv belgeleri: İrade, Meclis-i Valâ, 20817; İrade, Dahiliye, 33369. R. 1 K. sâni 1278/13 Ocak 1863 salı gününden itibaren postalarda pul kullanılmasına başlayacağı hakkında Posta Nezaretî'nin ilanları için bkz. *Takvim-i Vekayi*, nr. 678, 21 Recep 1279; *Ruznâme-i Ceride-i Havadis*, nr. 548, 20 Recep 1279; *Tasvir-i Efkâr*, nr. 57, 21 Recep 1279.

karşılıklar kullanılarak telgrafta Fransızcadan Türkçeye geçişin başlangıcı, yani Türkçe ilk telgrafın çekiliş tarihi ise 3 Mayıs 1856 Cumartesi saat 3.30'dur¹².

Yukarıda göstermeye çalıştığımız bir-iki eksiklik şüphesiz ki çalışmanın değerini düşürmez. Bunlar konunun çok az işlenmiş olmasının verdiği kaçınılmazı oldukça güç sonuçlardır. Sayın yazara bu eserinden dolayı takdirlerimizi sunar, haberleşme tarihi ile ilgili çalışmalarının devamını temenni ederiz.

12 Bu sırada çekilen ilk telgrafın metni *Telgraf Mecmuası*, S. 12 (İstanbul 1876), s. 262-26 ve A. Baha Gökoğlu, *Telgrafçılıkta Ana Dilimiz ve Mustafa Efendi*, İstanbul, 1933, s. 29'da bulunmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bu dergideki "Osmanlı Telgrafında Dil Konusu" başlıklı makalemize bakılabilir.